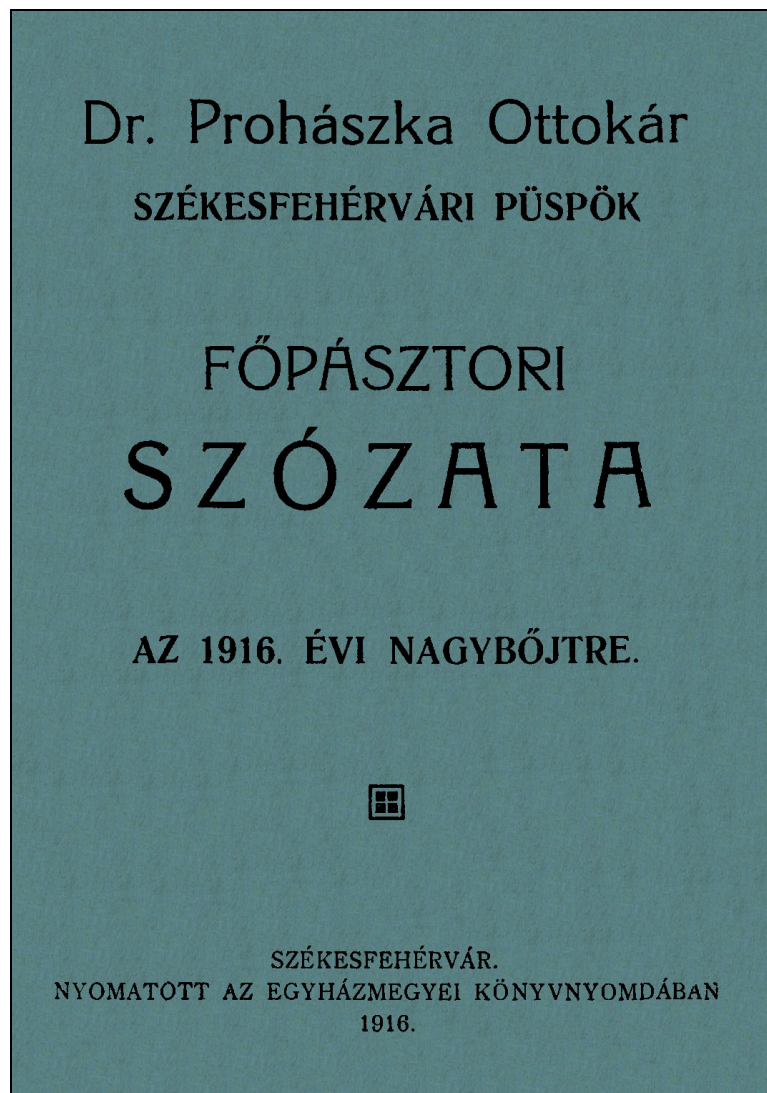

Prohászka Ottokár főpásztori szózata az 1916. évi nagyböjtre

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Prohászka Ottokár
székesfehérvári püspök
főpásztori szózata az 1916. évi nagyböjtre

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció a főpásztori szóatról 1916-ban Székesfehérvárott megjelenet füzet elektronikus változata.

Az anyagot Bundás Livia vitte számítógépbe.

Tartalomjegyzék

Impresszum.....	2
Tartalomjegyzék.....	3
Főpásztori szózat.....	4

Főpásztori szózat

Krisztusban Kedves Híveim!

Sohasem szorultunk annyira vigaszra s lelki erősítésre, mint a nagy-halál e hősie, de keserves éveiben. Mert került ugyan gondból s bánatból máskor is; megvolt máskor is minden napnak a maga terhe s minden évnek a maga keresztje; máskor is foszlott szét sok remény s elvesztettünk drága lelkeket, kik után sokáig sírt szívünk: de mi ez mind ez éveknek vesztéseivel, aggodalmaival s áldozataival szemben? Azok csak keserű cseppek voltak, míg ezek mély keservek tengereiként szakadtak ránk, – azoktól fölsóhajtott lelkünk, míg ezek a fájdalom viharját keltik föl bennünk. Hányan hagytak itt s mentek el ez idén a halálba, kiknek nem kellett volna meghalniok, – hány sír hantolódott fel idejekorán, melynek nem kellett volna megnyílnia?! Az öldöklő angyal végig ment városon, falun, tanyán s alig került el egy-egy házat, melynek az áldozat véres pecsétjével meg nem jelölte volna kapufáját s nyomában azután e vérpiros angyalnak elmentek s kiszakadtak milliók s maradtunk hátra mi, sötétséggel lelkünkben s keserűséggel szívünkben. Ha magunk elé nézünk, látjuk a gondok s küzdelmek útját, mely szintén elmúlásba s végbe, vagyis abba a közös örvénybe visz, melyen át nincsen híd; ha pedig magunk körül nézünk szét, akkor egy letarolt, esztelen s kegyetlen világon ütközik végig tekintetünk, hol szívek tépődnek, hol ellentmondás az élet, hazugság a sok szép szó s az igazi nagy valóság pedig a nagy nyomorúság. Itt ebben a mi világunkban azt mondogatták nekünk, hogy az ember a teremtés virága; mi pedig inkább azt tapasztaljuk, hogy nem a virága, hanem inkább a tövise, – azt is mondták, hogy az ember a teremtés koronája; nekünk pedig inkább úgy látszik, hogy nem koronája, hanem inkább öntudatra ébredt szégyene! Mondták azt is, hogy a haladás s finomodás útjain jár; mi pedig azt láttuk, hogy barbár, barbár tetőtől talpig, utolsó porcikájáig; azt is mondták, hogy egyenlőség, szabadság s testvériség az új törvénye, mi pedig azt látjuk, hogy veszett állat nem pusztít úgy akár fajbeliei, akár idegenek közt, mint az ember, az állítólagos testvériség hordozója, s hogy nemcsak hogy nem felejtett el ölni és gyilkolni, hanem ellenkezőleg, jobban megtanulta ez ördögi mesterséget.

Sőt úgy vagyunk vele, hogy nemcsak a világ ellen lázad érzésünk, hanem nehéz a szívünk az isteni gondviselésre is, s ha nem is lázadunk, de igazán nem értjük mindezt, ami körülöttünk folyik, – nem értjük azt, hogy miért mindez a sok baj, – ez a sok vesztés és kín, – ez a sok nyomorúság és gyász? Így aztán a világ mint rémes rejtély áll elénk, melynek rögzítésétől megmerevül lelkünk; a halál pedig mint végtelenbe elnyúló kérdőjel, mely karóba húz szívet és érzést. Ah, igen, K. H. máskor karóba húztak embereket s az nagy kegyetlenség volt, melyből szerencsénkre már kiemelkedtünk; de a szívek s lelkek most is karóba húzatnak! Hány szülő, hány hitves, hány özvegy és árva szíve szenved így?!

„Vigasztalásért esdek – írja az egyik, – háború sújtotta vagyok én is, egy a milliók közül s mégis úgy érzem, hogy nincs hozzám hasonló sorsú, nincs oly szerencsétlen egy sem. Férjemet, két kis gyermekem atyját vesztettem el néhány évi házasság után. Most már négy hónapja elmúlt, hogy tudom, hogy elveszett s mégis egyre keservebb s nehezebb lesz az életem, mert nincs egy vigasztaló pont, hol megpihenhetnék legalább egy pillanatra. Tele volt ez a néhány év betegséggel, gonddal s aggodalommal, de mindent szívesen elviselnék, csak együtt lehetnék. Mit nem tennék, mit nem tűrnék ezért? Most tudnám szorgalommal, megértéssel s türelemmel paradicsommá átváltoztatni életünket, – most, mikor már nem lehet. Szívszagató érzés vesz erőt rajtam, valahányszor két gyermekemre tekintek, mert ilyenkor tudom és érzem azt, amit jó apjuk érzett, mikor itt hagyta őket örökre, s érzem azt is, hogy kit s mit vesztettek el a gyermekek. Szépen fejlődnek, de azért mondhatom, hogy gyermekeimben valahogyan épp oly nagy a bánatom, mint örömöm, mikor elgondolom, hogy

édes atyjuk nincs, kinek örömére válhatnának. – Nem tudok, nem bírok belenyugodni; erre a legrosszabbra még sem készültem el. Mindig csak reméltem, hogy visszajön, ha féllábal, félkarral, egy szemmel is, de hogy csak visszajön. De hát nem jön az már vissza! Megérteni ezt sose fogom, de imádkozzék értem, hogy éltesen a remény, hogy a másik világon megint összekerülünk s a feltámadás után megkapjuk azt a boldogságot, amelytől most megfosztattunk, – lehet, hogy azért, hogy azt jobban megérdemeljük.”

Egy másik szegény özvegy így ír: „Összetört szívvel s hitében megrendült lélekkel futok s keresek valakit, aki engem Istenhez visszavezessen. Sehoh a világon fájdalom és bú nem tört meg anyát úgy, mint engem. Ezelőtt három évvel elvesztettem 19 éves szép leányomat. Meghalt s feketére festette be előttem halálával az egész világot. Egy éve, hogy meghalt az uram s özvegyen maradtam. Volt azonban még akkor, ami fönntartotta bennem a hitet s a reményt s a nehéz életet, az volt az én egyetlen fiam, ki e veszteségeimet szeretettel pótolta. Azonban ezt is megirigyelte tőlem a kegyetlen sors s a harctérre vitte ki, ahol elpusztították húsz éves fiamat, az én édes gyermekemet. Csak roncsolt testét kaptam vissza. A lelke elment. Mit vétett, hogy el kellett mennie s mit vétettem én, a szerencsétlen anya? S minek éljek én, kinek kitepték a szívét – s jaj – megrendítették hitét?! Ha gyónni megyek, akkor is csak azt mondom, hogy ezt nem érdemeltem, – hogy olyat nem vétettem, – hogy egész életemben vallásos s Istenszerető voltam, miért bűnhődöm tehát ennyire?! Vigasztalja hát meg szomorú lelkemet s csak azt az egyet értesse meg velem, hogy hát van-e ott túl viszontlátás, – él-e a fiam s találkozom-e majd vele?”

Így írnak s így sírnak, s azok is, kik nem írnak s kik már nem sírnak, mert kiapadt a könnyeik forrása, azok is mind így szenvednek. Mindnyájan erőt s enyhülést keresnek, – mindnyájan világosság után néznek a nagy feketeségben, – vigaszt várnak keserveik kiédesítésére s lendülő lökést s bizó lelket kérnek elcsigázott, elgyötört életüknek.

Mennyire értem K. H. e keservet s tisztelem a fájdalmat; azért mégis azt hiszem, hogy a sötétség nem teljes, hanem hogy abban is fények járnak, s hogy a keserűség nem a halál keserve, hanem abban is a hívó, bizó lélek számára a vigasznak tej- és méz cseppjei rejlenek; csak akadunk rájuk. E célból szükséges, hogy ne legyünk egyoldalúak s ne nézzük a dolgokat elfogult szemmel. Aki elfogult, legyen bár a legnemesebb fájdalomtól is az, az nem láthat tisztán, az nem látja az igazságot s valóságot. Pedig csak ami igaz, az érdemli meg érdeklődésünket, – ami pedig nem igaz, ami csak látszat és káprázat, azt ki kell döngölnünk eszünkéből, mint ahogy kidöngöljük szemünkéből a pókhálószálat. Így kell eljárnom fájdalomban s szomorúságomban is. Mikor ugyanis az élet nagy megpróbáltatásai érnek, akkor ne csak azt kérdezzem, hogy miképp is engedhette rám mindezt az Isten, s hogy miért vette el tőlem azt, aki a legédesebb volt nekem, s hogy miért oltotta ki a szemem fényét s lelkem örömeinek mécsét, vagyis ne csak azt kérdezzem, hogy miért tette ő ezt; hanem keservemben is az isteni Fölség elé állva, kérdezzem Szent Pállal: „Uram, mit akarsz, hogy én tegyek?” Ő is megrendítve, lováról a porba sújtva s megvakulva kérdezte ezt; én is ezt kérdezem. Mit akarsz tőlem szegény hitvestől, kit özvegygé tettél, – mit akarsz tőlem, vénhedő szülőtől, kit fiától megfosztottál, mit akarsz a gyámoltalan árvától, a búsuló apától, anyától, testvértől, rokontól? Mit akarsz? Te fiat, férjet adtál nekem s szent kötelességeket oltottál vele szemben szívembe, s én iparkodtam azokat teljesíteni s parancsod szerint szeretetben s békében élni; de ugyancsak te megint elvetted fiamat, férjemet, gyámolítómat – kioltottad napvilágomat s porba sújtottál, mit akarsz hát most tőlem, Uram? Ezt most éppúgy kell tőled kérdeznem, mint ahogy azt kérdeztem, mikor boldog voltam. Mert én ugyan most feldúlt s boldogtalan vagyok, de Te most is Uram vagy! De mennyire vagy az, élet és halál Ura! Tied az élet s tied a lélek mindig, a halálban is! Tudom, hogy az apostol szerint „közülünk senki sem él magamagának és senki sem hal meg magamagának: mivel ha élünk, az Urnak élünk, ha pedig meghalunk, az Urnak halunk meg; tehát akár élünk, akár halunk, az Úréi vagyunk. (Róm 14,7) Igen, ezt tudom; tudom, hogy neked élek én is, fiam is, férjem is, s

neked is halok én s halnak ők, neked, neked s csak azután s másodsorban nekem, magamnak. Tied vagyok magam s csak azután az enyém, s tied a fiam s a férjem, anyám és atyám s csak azután a maguké s végre enyéim is. Az enyéim úgy, ahogy akarod, s addig, míg akarod s megengeded, de a tied ők mindenütt s mindig s úgy örülök annak, hogy a tied ők, s egy percig sem akarnám, hogy úgy legyenek az enyéim, hogy tiédnek lenni megszűnjenek.

Ha tehát Te vagy az Úr, az a nagy Úr, vajon pörre szálljak-e veled? S ha igazán a tied ők, vajon óvást emeljek-e s kivegyem a kezedből őket! Isten ments, ezt nem akarom! Tehát sem pörbe nem szállok, sem óvást nem emelek, de a sötétben leülök, kezeimet térdeimen összekulcsolom, s azt mondom magamnak: ez a sötétség is az Úrtól van, ezt a keserőséget is szeretete nyújtja! Ülök csendben s imádkozom, s nézem a sötétséget s addig nézem, míg a sötétségből egy végtelen nagy fekete szemet nem nézek ki magamnak, melyből azonban szeretet néz reám. Szeretet . . . . . fekete, sötét szemből? Miért nem? hisz fekete szemből is szeretet nézhet ki, – a fekete szem mögött is atyai lélek rejtőzhetik, s én biztosan tudom, hogy az rejtőzik ott! S ez a fekete, atyai szem rajtam függ s várja tőlem, hogy én a sötétségben is hű legyek hozzá s hogy nehézségek közt is megtegyem kötelességemet. A kötelesség pedig most az, hogy ne legyek kislelkű s ne bizalmatlan, – hogy ne legyek házsártos és zsémbes, – hogy ne legyek rongyos, koldus lélek, aki folyton csak a markát nyújtja s kapni akar, hanem hogy legyek lélek, aki adni is tud. S ugyan mit adjak én szegény, megviselt ember? Mit adjak, ki oly gyöngének s oly ágrólszakadtnak érzem magam?! Adjam oda a nagy Urnak az akaratomat, a készségemet, a lelkemet; élesszem föl magamban azt az érzületet, mellyel elmondhassam, hogy „az Úr adta, az Úr elvette; legyen áldott az ő neve!”

Aki így érez, az fölényesen s fölségesen él és érez, úgy érez, ahogyan azt Krisztus akarja tőlünk. Aki így érez, annak eszményiséggel telik meg a lelke, s ha könny gyúlik is szemébe, de az érzelme gyöngy. Aki így érez, az oly magasra emelkedett, hogy nincs a világon trón és polc, nincs méltóság s kitűnőség, melyet összehasonlítani lehetne vele, s ha maga köré néz, Krisztust látja oldalánál állni s látja széles körben megnyílni maga előtt a szellemi világ hegyvidékét, a szentek millióit. Aki így érez, az meleg, való életet adott a legragyogóbb eszményeknek, s annak a lelke a sötétségből kimered éteri fényekbe.

De hát K. H. minderre rá kell eszmélnünk s torlódó érzelmeink fenekére kell hatolnunk s ott mélyen lent, a fenéken rá fogunk akadni kincses voltunkra, a magát megadó s Isten szent akaratán megnyugvó léleknek páratlan értékére. Az embert ugyanis nagyhamar elborítja egy-egy gyászos érzés s olyankor aztán nem lát, nem hall s nem veszi észre azt, ami az ő tulajdonképpeni értéke és kincse, s mindegy neki akár jó, akár rossz érzés, akár öröm, akár gyász váltakozzék fölötté. Mikor úgy átvetődik rajtunk az élet óceánjának egy-egy keserű s erőszakos hulláma, szinte beletántorodunk, s úgy látszik nekünk, hogy elmosta a világunkat, hitünket is, reményünket is mindenestül; de azután azt látjuk, hogy a hullám bizony csak hullám, mely jön s megy, mely elsiklik fölöttünk, mint a patak vize a fenék sima kövein. Elfolyik fölöttünk is a fájdalom s a gyász keserű özöne s nem mossa el sem a lélek fenekét, sem a partjait, még kevésbé mossa el az eget fölöttünk. – Az én fenékalapom, az én partom s sziklaváram, az én fölséges mennyországom ő, az én Uram s Istenem s hozzá ragaszkodom s tőle el nem szakadok s nem szakadok el most sem, mert bár fekete a szeme, de atyai a tekintete s bár keserű az élet hulláma, de gyorsan elsiet fölöttem, el az elmúlásba; mialatt a szívem erős, bátor, hívó s bízó s azt suttogja egyre: „Veled, Uram, állok, veled megyek s küzdök, veled sírok s örülök, s ha a világ le is foszlik rólam, de Te el nem hagysz, és én nem hagylak el Téged.” Hogyan is mondta Szent Pál? „Ki szakaszt el tehát minket Krisztus szeretetétől? háborúság-e? szorongatás, éhség, mezítelenség-e? veszedelem, üldözés, fegyver-e? Mindezekon győzedelmeskedünk az által, ki szeretett minket. Mert bizonyos vagyok, hogy sem halál, sem élet, sem angyalok, sem fejedelemségek, sem jelenvalók, sem jövődőségek, sem magasság, sem mélység el nem szakaszthat minket az Isten szeretetétől, mely a mi Urunk Jézus Krisztusban vagyon.” (Róm 8,35)

Ezt mondogatom magamban én is, s megfogom az Isten kezét s el nem eresztém azt többé. A sötétben is, lelkem nagy, mély gyászában is Uramhoz állok, s tudom, hogy itt van a helyem. Itt a helyem a nagy hitben, a hervadhatatlan reményben s a föltétlen kötelességteljesítésben éltem utolsó pillanatáig! *Ezen az úton akarok járni, már csak azért is, mert hiszen a nagy, áldozatos szeretetnek s a föltétlen kötelességteljesítésnek útján ment el az is tőlem, akit úgy siratok és úgy megsóhajtok.* Ezen az úton ment jó fiam, jó férjem, ezen ment barátom s testvérem; ezen mentek ezek akkor, mikor életüket adták értünk, népükért s hazájukért. Ezen mentek, mikor hívek voltak Istenükhöz s zászlójukhoz mindhalálig. Ha kivonták volna magukat e nagy, tiszteletreméltó kötelességek alól, – ha gyáván megfutottak volna, akkor most még élnének; de élnének titkos szégyenérzettel lelkükben; enyéim volnának, de magam sem becsülhetném úgy őket, mint ahogy szeretném. Hál' Istennek nem így tettek; becsületükön sebet nem ejtettek, csak szerető szívemen! Isten akarata ellen nem tettek, – bár reám keservet hoztak. De hát ezt el kell viselnem s nekem is az ő útjukra, a hősi odaadás s megadás útjára lépnem. Ők meghozták nagy áldozatukat; csak akkor mehetek utánuk, ha én is meghozom az én áldozatomat. Illenék-e az, hogy az apa, a férj, a fiú hősi halált szenved, mialatt otthon a szülő, a feleség elhagyja magát, elátkozza a napot, melyen született, – el a hazát, a létet s káromkodásra s zúgolódásra fakad?! Ah, Istenem, mily győzelem volna az ott, melyet elesett férjem, vagy fiam vívott ki s mily szégyenteljes vereség volna az itthon, ha zúgolódva, elsötétedve roskadnék össze! Azok, akiket úgy siratunk, a dicsőség tűzszlopait gyújtották ki, mi meg kioltanók a bizalom fényeit? Ők úgy küzdöttek, hogy győztek, mi meg úgy töpörödnénk össze, hogy végleg letörnénk? Ah, nem, nem lesz az így; hanem úgy lesz, hogy együtt megyünk s egymáséi leszünk ezentúl is, tehát egymáshoz érdemesekké is!

Ilyen-e a ti lelkületek K. H.? Érzitek-e, hogy azoké vagytok, kik hősök? Érzitek-e, hogy hozzájuk méltó a fájdalmatok, a gyászotok? Elesett hősökhez csak hősiesség illenek! Emeljétek hát föl szeméiteket s nézzetek elesett férjete, elesett fiatok lelkének szemébe! Ő rátok néz, – azt nézi, hogy milyen a lelkületek, – azt nézi, hogy kislelkűek vagy nemesek s áldozatkészek vagytok-e? Azt nézi, hogy milyen a lelketek, vajon torz és sötét, vagy ha bánatos is, de megnyugodott és szelíd? S ha azt látja, hogy fájdalmatokban eltorzultatok és elsötétültetek, – ha azt látja, hogy Istennel pörbe szálltatok s kétségbe estetek, – ha látja, hogy csúnya, mérges s gyűlölséges a tekintetetek s földült a lelki ábrázatotok: akkor elszomorodik, mintha azt mondaná: „hát édes anyám, édes feleségem s árvám, hát ily szegényes s nyomorúságos emléket őriztek ti számomra? hát ily csúnya lelkület keretébe foglaljátok képemet s nevemet káromkodással, zúgolódással s keserű kifakadással elegyítetek? Íme, én meghaltam kötelességet teljesítve s lelkemnek szárnya nőtt, ti pedig mintha csak vakondokká lettetek volna, földet, sarat túrtok! Nekem a nagy szeretet hevétől fölragyogott a szemem, nektek pedig a mulandóság porától gyulladással s vérrel elöntött a szemetek; hát így tekintetek föl hozzám?!”

Íme, K. H. élénken érezzük kedves halottjaink szemrehányását, mely akkor érne minket, ha csak világias érzésekkel gondolnánk rájuk s nem a hit és szeretet szárnyán emelkednénk föl hozzájuk. Azonban, távol legyen tőlünk minden ily kislelkű gondolat és érzés! Ellenkezőleg azt mondom, hogy becsületére s igaz öröme akarunk válni elesettjeinknek gyászunkkal s bánkódó szeretetünkkel is. – Az elesett katona, ha jó fiú volt, hát örömeire is szolgált édes anyjának s az elesett férj, ha illett a nejehez, feleségének élettársa s vigasza volt. Mikor erre gondolunk, sok anyának s özvegynek kicsordul a könnye s el-elmereng régi boldogságán, melyben része volt, az anyának délceg fiában, az özvegynek derék férjében. Azonban megfordítva is legyen s kell lennie! Kell, hogy az elesett fiú, férj vagy apa lelkének is öröme s vigasza legyen bánkódó anyjában, feleségében vagy gyermekében. Ez az örömük pedig nem lesz, ha mód nélkül, *ha remény nélkül siratjuk s gyászoljuk őket, – ha csak jajveszékélünk, ahelyett, hogy áldozatos valójukhoz emelkednénk!* Ők most már egy más

világban, fénynél s világosságnál finomabb elembe, Istenben élnek; ők már kikerültek a gyöngé érzések sekélyes vizeiből s sártavaiból; ők már az érzés s indulat lelki stílusához szoktak s azokban a nagy kilengésekben élnek, melyek alatt föld és csillagok mint porszemek úsznak s ütköznek: de éppen azért ők rajtunk is a krisztusi érzés fölényes vonásait szeretnék látni, – azt szeretnék, ha mi is hitben látnók meg a világot, az életet s a halált, – azt szeretnék, ha mi is úgy szeretnénk, mint ahogy ők szeretnek s ha úgy imádnók az isteni végzést, mint ahogy ők nyugosznak meg benne! Igen, K. H. próbáljuk ezt meg; nyugodjunk meg velük! Kérdezzétek magatoktól: Mit akar a férjem, „a lelkem” most tőlem? Mit akar a fiam, „a lelkem” most tőlem? Mit akar édesapám, „a lelkem” most tőlem? Meglehet, hogy itt a földön néha nem is értették egymást úgy, mint ahogy szerették volna; meglehet, hogy nem egyeztek jól természeteink s szétágaztak nézeteink, úgy hogy bizony kölcsönösen sokat rontottunk is életünkön, de most már elváltak ők is s megtisztult a mi életnézetünk is, s nem terhére, hanem örömeire szeretnénk egymásnak válni. Azért hát kérdezze mindenegyes közülünk, hogy mit is akar hát „a lelkem” tőlem? S a felelet az lesz, hogy jót akar tőlem. Ha édes anyja s édes apja vagyok, azt akarja tőlem, hogy legyek jó neki ezentúl is s gondozzam szeretettel lelkét, hogy imádkozzam érte, mutassam be a szentmiseáldozatot érte, s hogy ami földi jót nem tehetek már vele, azt tegyem meg másokkal, kiket a szeretet fűz hozzám. – Ha felesége vagyok s gyermekeim vannak, akkor bizonyára azt akarja tőlem, hogy jól neveljem azokat s örüljek nekik. Elgondolom, hogy hiszen nem maradtam én voltaképp egyedül s gyermekeimben bírom édes apjukat, férjemet. Föl akarom tehát nevelni őket; akarom, hogy fiaimból apjuk méltó utódjai, jó keresztények, jó hazafiak s leányaimból derék jó leányok s keresztény nők legyenek. Ha gyermekeimre tekintek, valamiképpen édes atyjukat látom bennük; ők azok, kik első nehéz, magányos éveimbe a szeretet meleg varázsát viszik bele vigaszul. Napjaim csak most oly feketék, később nem lesznek olyanok; sőt, gondolom, hogy később minden új nap új örömet jelent nekem, mikor majd jobban fejlődik a gyermek, s mikor szeretete színesebb s ragaszkodása és hűsége szorgalmában, iskolai iparkodásában gyakorlatibb s viszonzóbb lesz!

Keveset nyújthat az élet már annak, aki boldogsága szép világát elvesztette, de a komoly munka gyermekeik nevelése s családjá fönntartása körül fakaszt még itt-ott egy kedves örömet az ilyennek is, fakaszt virágot a feldúlt élet mezején. S ezt akarjuk mi tenni, – mi élni s dolgozni akarunk; élni s dolgozni úgy, mint ahogy éltek s dolgoztak azok, kiket gyászolunk, ti. áldozatosan. Férjeikért dolgozzanak az özvegyek édes gyermekeik boldogítása által, – hazájukért hozzanak áldozatot a nők elárvult családjuk gondozása körül meghozott áldozataikban. Dolgozzanak s találjanak a munkában valamiféle kárpótlást a kipótolhatatlanért, találjanak valamiféle értékes tartalmat magányos, elhervadt életük számára. Érezzék át – s ez vigasztalja meg őket, – hogy szüksége van rájuk családnak s hazának egyaránt; így azután nem haldoklás, de élet s elevenítés lesz sorsuk. Ha pedig tényleg egészen magamra maradtam, férj s gyermek nélkül, akkor is fel-felvetem a kérdést, hogy mit akar tőlem ő, ő, „a lelkem”? Bizonyára azt akarja, hogy még így is, ahogy vagyok, kétségbe ne essem s el ne keseredjem. Gondolok arra, hogy mit adott nekem benne az Isten s hálás vagyok érte. Hálás vagyok minden évért, minden napért, mit vele együtt élhettem, minden percért, amikor őt magaménak mondhattam. Jó lett volna, ha még életben marad s ha nálam marad; de ha elment s Isten útjain ment, oda is imám kíséri, s én nem hívom őt vissza. Enyém lesz ő ott is, mert a szeretet örök, s kapcsolai nem szakadnak szét soha; enyém lesz ő ott is, s egyszer majd megint találkozunk, s ismét együtt leszünk s el nem szakadunk többé soha.

S ez az, ami mindnyájunkat, bárkik legyünk s bármennyit is veszítettünk, a legjobban megvigasztal: *van örök élet s a lelkek élnek, – van boldog örök élet azok számára, kik Isten kegyelmében haltak meg s én remélem, hogy az én drága elköltözöttem is kegyelemben halt meg s így tért Istenéhez.* Ez az, amiről a szentírás mondja, „hogy azok számára, kik Istenfélelemmel haltak meg, nagy kegyelem van eltéve.” (2Makk 12,45)

Ez a nagy kegyelem az örök élet! Nagy kegyelem az nekem is, ha hiszem s ha erősen hiszem, hogy az, akit siratok, az voltaképpen él! „Él”, ... mily bűvös szó ez nekem, mily isteni hír, – a legédesebb evangélium, melytől lázasan fölsikolt az elgyötört szív, s nem tud vele betelni s azért ismételteti: „él, él ... meghalt, de él.”

Pedig ezt a nagy vigaszt nyújtja nekünk a hit, melynek egyáltalában nincs értelme halhatatlan lélek s örök élet nélkül. A szentírás mondja: „az igazak lelkei Isten kezében vannak s nem éri őket a halál gyötrelme.” (Bölcs 3,1) Tehát Isten kezében; abban a kézben, mely elhat a földtől az égig s életen, halálon át a végtelenségbe. Ez a kéz kaszál itt a földön a halál kaszájával, de ez a kéz marokszedő is, mely csűrbe gyűjti az élet magvait, – ez a kéz olt földi életet, de ad örök életet. Ez a kéz teremtette meg ezt a világot, de előkészítette a jövődőség számára azt a másikat is; ez a kéz hozott ide minket s visz majd el innen; szóval ez a kéz folytatja a maga művét az élet határain túl is. Azért aztán a szent író így folytatja; „az esztelenek szemeiben meghalni látszanak, ... ők pedig békességben vannak s reményük halhatatlansággal teljes” (Bölcs 3,2), vagyis a halál is látszat, hol nem minden úgy van, mint ahogy látszik; mert végnek látszik, de folytatása van benne az életnek.

Tehát az én holtjaim élnek, élnek ... mondja ezt minden gyászoló sokszor magának. Ezt azért kell folyton ismételtetnünk, mert mi inkább úgy érezzük, hogy csak az él igazán, aki itt miköztünk él, hogy tehát ez a földi, napsugaras élet az igazi élet. Érzéseink szerint ugyanis mi pogányok vagyunk s azokhoz a régi görögökhöz hasonlítunk, kik azt gondolták, hogy a lelkek csak árnyak s hogy a valóságos élet csak itt a földön van. A szentírás ezzel szemben árnyékvilágnak hívja ezt a földi életet, mely tűnékeny s mulandó s melyet bár nagyra kell becsülnünk, de ha igazán a szó teljes értelmében emberek s keresztények vagyunk, akkor tudnunk kell azt nagylelkűen odaadni, tudnunk kell arról nagyobb célokért bármikor lemondani. A földi élet nem végleges érték, azt oda kell tudni adni magasabb s felsőbb célokért. Ezt az odaadást kívánja a lélek s annak örök, eszményi érdeke. Ez az érdek isteni és örök s a lélek is halhatatlan és örök; tehát egymáshoz valók. Így mondhatjuk el azután magunkról mind a kettőt, azt is, hogy *por hamu, semmi vagyunk s azt is lélek, élet s örök érték vagyunk*. Por, sár az ember, de a lélek gyémántszilánkja villog benne; – hamu, kialvó láng az ember, de a hamu alatt a szellem isteni szikrája izzik; – semmiség, szürkeség s gyöngeség vagyunk, de egy végtelen lekötött érték lappang az emberi lét igénytelenségében, az örök élet. Minden ember lélek s isteni érték; nem a földi élete az, az csak fű a kasza alatt, de a földöntúli élete. Ez a halhatatlan lélek sejt, vágyik, feszül, küzd s imádkozik bennünk s keresi a helyét. S ugyan mi az ő helye s hol találja azt föl? Az ő helye a jóság, az a több s nagyobb jó, az a folyton jobb, az a végtelen jó! – Keresi a helyét! Mi az ő helye s hol találja azt föl? Az ő helye a több igazság, a több-világosság, a minden-világosság, az Istenlátás! Keresi a helyét, a maga városát, s hol legyen ez a város? Az apostol mondja: „nincs itt maradandó városunk, hanem a jövődőt keressük.” (Zsid 13,14) Ez a mostani városunk csak sátor, nem pedig maradandó város. Az igazi, maradandó város az az Isten városa, melybe a halál után bevonulni kívánkozunk.

Mikor érzem mindezt jobban, szinte azt mondanám, megdöbbenőbbben, mint éppen most, mikor minden pusztul s vész körülöttem, mikor a fiatal életek milliósámmra vesznek, s az élet hiúságán végigvillámlik a belátás, hogy nincs itt maradandó városunk, s hogy következőleg eszményeimmel, értékeimmal, igényeimmel más partok felé kell hajóznom? Most, mikor úgy pusztul az élet, mállik szét a remény s hervad a szépség, – most, mikor nyílt tömegsírok fölött a halál fagyában meggémberedett nemzedékek ülnek s vesztett reményeik s kincseik öntudata mint kín és fájdalom tölti el lelküket, – most érzem csak igazán, hogy ez a földrengéses világ nem az én hazám, s hogy mikor annak száműzöttjévé leszek, akkor igaz otthonom felé tartok. – Most, mikor lépten-nyomon tapasztalom, hogy mint szakadnak szét ideiglenes kötelékeink, melyeket vér, rokonság s földi érdekek fűznek, – mikor látom, hogy a legpuhább fészket is, melyet mátkapárok első szerelme rakott, mint szedi szét a halál szele: akkor villámlik át

lelkemen a belátás, hogy nekem egy más világra trónkövetelő igényeim vannak, – hogy nekem e pusztulással s elmúlással szemben egy más világgal érintkezéseim s kapcsolataim vannak, s hogy arra felé tart sejtelmem s meglátásom, arra hitem s vágyam s imám!

Ami bennünk a legjobb, ami legértékesebb s legédesebb, ami világfölényre s nagyságra nevel, az mind oda túlra utal. Nem tehetünk róla; *így vagyunk megfogalmazva, így megrajzolva és kiépítve*. S ettől van, hogy valami elpusztíthatlan fölényesség lakik bennünk; az a fölényesség, hogy pusztuljon el bár körülöttünk minden, haljon el bár mindenki, azért mégsem érezzük magunkat úgy, mint az égett ember, aki üszkös, kormos otthonának romjai alatt kuporog; hanem ha igazi emberek vagyunk, akkor a környező pusztulásból is, bár sajnó szívvel, kiegyenesedünk s azt mondjuk: igen, sokat vesztettem, de ez csak valami, ez nem minden; van nekem még egy más városom, van más világom, isteni világom, örök életem!

Erről az örök életről mondja az apostol, hogy „*apprehende vitam aeternam*” (1Tim 6,12) fogd meg az örök életet, fogd meg s foglald le, mert a tied; igényed az s nagy szükségességed. – Az ember ugyanis az a teremtmény, melyben két világ kapcsolódik, az anyagi s a szellemi, ő az, aki mind a két világhoz tartozik. Érzései szerint szereti ezt a földi életet, ezt az ő első világát, melybe beleszületett s melyet mégis csak valahogyan ismer s azért hozzá ragaszkodik; de ugyanakkor azt is látja világosan, hogy ez a földi lét tele van sejtelmekkel s igényekkel, – tele van szellemi s erkölcsi szükségletekkel, melyek a folytatást s egy más életet sürgetnek. Ezen más, szellemi, örök élet nélkül a földi életnek nincs értelme; enélkül az csupa kérdés, melyre nincs felelet; enélkül az egy szfinx tágranyított szemmel, de nem kőből, hanem test és vérből a mulandóság pusztájának közepén. Ki alkotta azt meg s minek állította oda? Bizonyára nem a pusztaságért, sem az elmúlásért.

„Fogd meg s foglald le tehát azt az örök életet”, mondom magamnak s mondja kiki magának, – foglald le s ne félj tőle, hisz nem idegen világ, hanem a te világod! Gondold el, hányan mentek oda te előtted, – mindazok, akiket szerettél s akikkel szívesen együtt volnál. Ők már ott vannak a mi közös „városunkban.” Igaz, hogy ezt a „várost” nem ismerem s megborzongok néha a „másik világtól”, mintha idegen világ s nem az én világom volna. A szentírás ezt tudja, s azért valahányszor eléje állít, vagy valamiképp kapcsolatba hoz velem, mindannyiszor úgy kezdi, hogy „ne féljetek.” „Ne féljetek azoktól – mondja az Evangélium – kik a testet megölik, de a lelket meg nem ölhetik” (Mt 10,28); mintha csak biztatna, hogy ne féljetek a haláltól s még kevésbé a halhatatlanságtól; ne féljetek saját titokzatos s csak később megnyilatkozó nagyságtoktól. Ne féljetek, mert „a tökéletes szeretet kizárja a félelmet” (1Jn 4,18), s bátrakká tesz a halálnak s a túlsó életnek titkaival s titokzatosságával szemben. Ne félj attól a folytatástól; az jár neked, s ott majd kifejlik s kibontakozik titokzatos lényednek szellemi, vagyis napsugaras oldala. Ne félj a haláltól s a sötétségtől s ne nézz vágyódva vissza mulandó életed évtizedes útjaira. Mi lesz ez utakból s az azokat szegélyező életből s szokásokból 100 év múlva, – milyen idegen világ lesz az akkor, s mint idegenkednének tőled is mindazok, kik közt akkor élni szeretnél s kiknek azt mondanád: „helyet nekem is, hiszen ez az én világom.” Azt felelnék ugyanis neked: „ez nem a te világod, az már elmúlt.” Az ember világa csak egy darabig tart, aztán idegen lesz ő itt e földön; menjen hát tovább s keresse föl a maga „városát”. Íme, ez az, amit az apostol mond, hogy „fogd meg az örök életet”; az a te városod.

Nos és ebben az örök városban, abban a túlsó örök világban vannak ők is, – ők, akiket szerettem s szeretek most is; ott vannak, ahová a sejtelmem s a gondolatom húz, ahová a hit s az eszmények vezetnek; ott vannak, ahonnan az élet érthetősége való – ott, ahol értelmünk nyugtot, erkölcsiségünk támpontot s kedélyvilágunk egyensúlyt nyer. S oda jövünk s arra tartunk mi is. Azért a szívünknek, ha néha fölzokog, azt kell mondanunk: csitt szívem, ha fájsz is, de legyen vigaszod. Feléje tartasz, kit szeretsz s holnap közelebb leszel hozzá! Csitt lelkem, ne zokogj; ha vesztettél is sokat, de amit vesztettél, azt megint megtalálod, mert nem vesztett el az végleg, hanem megvan, s ott is a tied s az marad örökké.

Mindebből pedig egy nagy gyakorlati következtetést vonok le, s arra kérlek, hogy *szerezétek hát azokat igazán, akiket úgy sirattok, s tegyetek velük jót, akikért úgy érzitek, hogy mindent odaadnátok.* Megdöbbenve néztek rám e szóra, mint akik nem értik, hogy minek buzdítlak szeretetre, mikor úgyis aggódó vággyal van tele szívetek s könnybe lábadt szemetekből a hűséges szeretet világít felém. S mégis K. H. ismételten arra kérlek, hogy szeressétek elköltözöttéteket, szeressétek elesetteiteket, s szeressétek őket ne csak világius érzések s ösztöneitek szerint, hanem az ő lélekbeli igényeik s szükségleteik szerint, melyeket a hit világosságánál ismerünk meg. – Vessétek fel magatoknak erre nézve a kérdést, hogy hogyan is élnek hát azok az elköltözött lelkek, örvendenek-e vagy szenvednek, – elérték-e a célt, melyért teremtettek, – elérték-e már a világosság s a béke országát, vagy talán még úton vannak s nélkülöznek vigaszt s epekednek enyhülés és segítség után?

A szentírás mondja, hogy „boldogok a halottak, kik az Úrban haltak meg, ... nyugodjanak meg munkáiktól, mert cselekedeteik követik őket”. (Jel 14,13) Vagyis boldogok azok, kik hitben s szeretetben haltak meg, kik jól elkészülve, bűneiktől megtisztulva léptek oda az Úr elé; – boldogok, kiknek jó cselekedeteik vannak, s kik jó cselekedeteiktől kísérve jönnek az Isten ítélőszéke elé. De hát úgy haltak-e meg a mieink? Íme a szeretet aggodalmas kérdése s egyszersmind buzgólkodásának indító oka. Aggodalma azért, mert bűn, gyarlóság, világiasság, emberi tekintet s mulasztás túlságosan sok is tapad a lélekhez s az „Úrban meghalni” ugyancsak nagy dolog; – buzgólkodása pedig azért, mert hiszi s tudja, hogy a lélek e terhén segíthet, hogy sokat tehet érte s könnyíthet rajta. – Így akarunk gondolkozni s feladatunkat így akarjuk felfogni annál is inkább, mert látjuk, hogy *a legtöbb ember annak, akit szeret, nem annyira a lelkét, hanem inkább csak az emlékét szereti.* Nem arra gondol, ami most is van, hanem arra, ami volt; nem gondol a lélekre, mely most is valóság és élet, hanem gondol a múltra, mely nincs, s melynek ő most már csak az emlékét őrzi. Ez a kurta tekintetű szeretet voltaképpen nem a lelket szereti, hanem a földi létet; ezt gondozta már akkor is, mikor elköltözöttéi még a földön éltek s lelkükre, hitükre s Istenhez való viszonyukra bizony akkor sem volt igen gondja. Mikor betegek lettek vagy a harcba mentek, nem intette őket, hogy hozzák rendbe lelküket s hogy ne induljanak az örökkévalóság útjaira a szentségek fölvétele nélkül. Istenem, mily rövidlátó s kegyetlen szeretet ez! Szeretett, mely kímél, de voltaképpen árt, – szeretet, mely embert gondoz, de lelket elhanyagol! Ilyen lévén a világius gondolkodás, nem méltó-e s ugyancsak nem fontos-e tehát kérelmem, hogy szeressetek, szeressetek jobban, szeressetek úgy, hogy szeretetetek hevét s áldását a túlvilág is megérezze?!

Ez igaz szeretetből indítatva kérdezték: Mit tehetek értük s *ki lehet e részben segítségemre?* Hol van a kar s a kéz, mely oda is átnyúlik? Mily kiáltás lesz majd az, mely oda is elhat s kivel kell üzennem szeretetet s üdvözetet, hogy azt a szférák végtelen csendje el ne nyelje, hanem hozzájuk érjen s szívükben visszhangozzék?! S erre a feleletem: Magam gyöngé vagyok, s messzire nem érek, de a Krisztus keze átér a síron is, átnyúlik az örökkévalóságba is. Magam keveset tehetek, de Krisztus van velem, – velem az ő ereje, az ő áldozata s enyéim érdemei. *Soha sem érzem azt úgy, hogy mi nekem a szentmiseáldozat, s hogy mily vigasz s segítség Krisztus nekem, mint mikor az örökkévalóság fekete portája előtt állok s a szenvedő s tisztuló lelkekre gondolok.* Örülök ilyenkor, hogy van áldozatom, engesztelő áldozatom a szentmisében, melyet értük bemutathatok. Magamnak nem tulajdonítom, hogy a másik világban valamit elérek, de Krisztus áldozatában bízom; annak ereje és értéke ott is teljes. – A szentmisén kívül van azután *mindenféle jócselekedetem*, amit értük végezhetek. Jót tehetek szenvedő embertársaimmal, jót özvegyekkel s árvákkal, jót betegekkel s éhezőkkel s azt ajánlom föl kedves elhunytjaimért. Gondolom, hogy e jóval, amit a lelkek üdvéért másokkal teszek, úgy járok majd, mint Szent Márton, ki, mikor annak a sokrétű nagy palástnak, melyet római szokás szerint a vállára vetve viselt, a felét a szegénynek adta, a rákövetkező éjjel Krisztust látta álmában, vállain a szegénynek adott

öltönnyel; én is azt gondolom, hogy amit most a szegényekkel teszek, az az elholtaknak esik jól; miután mindezt mintegy Krisztus kezébe teszem le, amely kéz a jócselekedet érdemét eljuttatja a szenvedő lelkekhez.

Hasonlóképpen, ha kérdem, hogy mily kiáltás ér át oda, azt hallom, hogy az a kiáltás, *mely a mélységből való*. A Zsoltárossal kiáltok az Úrhoz, mondván: „A mélységekből kiáltok, Uram, hozzád! Uram, hallgasd meg az én szómat ... Ha a vétkeket figyelembe veszed, Uram, Uram, ki állhat meg előtted? De nálad van a kegyelem és a te törvényedért reménylek benned.” (Zsolt 129,1) *Az ilyen alázatos s a szív mélységeiből fakadó imádság bizonyára Istenhez ér, s irgalmat s kegyelmet esd ki a szenvedő lelkek számára. E kiáltásoktól, a szív e szerető röpimáitól folyton visszhangozhatik a lelkem; ahol járok, ahol kelek, kiáltok; kiáltok, mert szeretek s megenyhülök magam is, mert tudom, hogy e kiáltásokról mondja az írás; „szent és üdvösséges gondolat a halottakért imádkozni, hogy bűneiktől feloldoztassanak.”* (2Mak 12,46)

Íme, így akarok érezni halottjaimmal szemben, így szomorkodni s vigasztalódni, így szeretni s jót tenni. A hit s erős szeretet ez érzéseivel akarok töltekezni; ezektől eláll a panasz s elcsitul a szív fájdalma. Úgy érzem, hogy az ilyen krisztusi lelkülettől magam is lelkibb leszek, mint valaki, aki szíve s lelke nemesebb érzéseivel úgy is a világ fölé emelkedik s lelkének örök igényeivel úgy is egy másik világba ér. Ezek az érzések kimondhatatlanul közel hoznak engem az elköltözött lelkekhez, s úgy vagyok velük, mint akit folyton környékez láthatatlan jelenlétük, s mint akit lépten-nyomon kísérnek. Hát csak így legyenek körülöttem, hogy annál jobban szerethessem őket; szerethessem azzal a szeretettel, mely, ha a hit s remény meg is szűnik, maga az meg nem szűnik, s segíthessem őket a szentek közösségének hitével s buzgalmával. Kapcsolatban vagyok velük s e kapcsolatból ki nem szakít engem semmi. Kapcsolatban élek velük, mely kapcsolat napról-napra nem hogy lazább, hanem inkább szorosabb lesz, szorosabb azért, mert egyre közelebb jutok hozzájuk, szorosabb azért, mert egyre rövidebb elválásunk időtartama. Ó bár találnám meg őket Istennél, kinél „a holtak is élnek”, hogy együtt mondhassuk s énekelhessük a dicsőültek énekét: „A királyi széken ülőnek áldás és tisztelet, dicsőség és hatalom mindörökkön örökké”. (Jel 5,13) Amen.